

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.46>

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Черненко І.В.,

аспірант кафедри юстиції

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0001-7712-1888

Черненко І.В. Правові гарантії забезпечення виконання судового рішення.

Виконання судових рішень національних судів є невід'ємною частиною принципу верховенства права та існування правової держави. Важливим елементом виконання судових рішень є належне юридична процедура. Відсутність визначених правових гарантій забезпечення виконання судового рішення призводить до несистемних змін законодавства, які не підвищують рівень виконання судових рішень в Україні до прийнятного.

Будь-яка процедура, яка може навіть передбачати ідеальне правове регулювання може бути знівельована через відсутність ефективних способів захисту під час її виконання. Відтак способи захисту порушених прав позивача (стягувача) є способами реагування позивачем (стягувачем) на порушення процедури виконання судового рішення та є невід'ємною складовою процедури з виконання судового рішення, як належної правової процедури.

Задля формування єдиного поняття правових гарантій забезпечення виконання судових рішень було досліджено всі складові юридичної процедури виконання судових рішень.

Складовими правових гарантій забезпечення виконання судових рішень є:

- 1) обов'язок виконання судового рішення, як необхідної умови для відновлення особою її порушених прав та свобод;
- 2) процедура виконання судових рішень задля забезпечення правового виконання судового рішення у встановленому законодавством порядку;
- 3) способи захисту порушених прав позивача (стягувача) задля забезпечення фактичного виконання судового рішення;
- 4) заходи примусу до виконання судового рішення відповідача (боржника) у вигляді настання юридичної відповідальності у встановленому законодавством порядку за невиконання або виконання не в повному обсязі судового рішення.

Визначено, що правові гарантії забезпечення виконання судового рішення – це встановлений державою обов'язок виконання судового рішення, яке набрало законної сили, особою не на користь якої ухвалене таке судове рішення, у визначеній законодавством процедурі із способами захисту порушених прав позивача (стягувача) та заходами примусу до виконання судового рішення відповідача (боржника).

Ключові слова: судовий контроль за виконанням судового рішення, правові гарантії забезпечення виконання судового рішення.

Chernenko I.V. Legal guarantees to ensuring the enforcement of judgments.

The enforcement of national judgments is an integral part of the rule of law principle and the existence of a state based on the rule of law. An important element of the enforcement of judgments is due legal procedure. The absence of certain legal guarantees for ensuring the enforcement of judgments leads to unsystematic changes in legislation that do not increase the enforcement of judgments in Ukraine to an acceptable level.

Any procedure, which may even provide for ideal legal regulation, may be nullified due to the lack of effective means of protection during its implementation. Therefore, the methods of protecting the violated rights of the plaintiff (creditor) are the ways the plaintiff (creditor) responds to the violation

of the procedure for the execution of a court decision and are an integral part of the procedure for the execution of a court decision, as a due legal procedure.

To form a single concept of legal guarantees for ensuring the enforcement of judgments, all components of the legal procedure for enforcing judgments were studied.

The components of legal guarantees for ensuring the enforcement of judgments are:

1) the obligation to enforce judgments as a necessary condition for a person to restore his violated rights and freedoms;

2) the procedure for enforcing judgments to ensure the legal enforcement of judgments by the procedure established by law;

3) methods of protecting the violated rights of the plaintiff (creditor) to ensure the actual enforcement of the court decision;

4) measures of coercion to execute the court decision of the defendant (debtor) in the form of legal liability in the manner established by law for non-execution or incomplete enforcement of judgments.

It has been determined that legal guarantees for ensuring the enforcement of judgments are the obligation established by the state to enforcement of judgments that have entered into legal force, by a person not in whose favor such a court decision was made, in the procedure established by law with methods of protecting the violated rights of the plaintiff (claimant) and measures of coercion to execute the court decision of the defendant (debtor).

Key words: judicial control over the enforcement of judgments, judicial control over execution court decisions, legal guarantees to ensuring the enforcement of judgments.

Постановка проблеми. Виконання судових рішень національних судів є невід’ємною частиною принципу верховенства права та існування правової держави. Відсутність визначених правових гарантій забезпечення виконання судового рішення призводить до несистемних змін законодавства, які не підвищують рівень виконання судових рішень в Україні до прийнятного.

Задля формування єдиного поняття правових гарантій забезпечення виконання судових рішень необхідно дослідити всі складові юридичної процедури виконання судових рішень.

Стан опрацювання цієї проблематики. Питанням правових гарантій забезпечення виконання судових рішень опікувались такі вчені як П. Рабінович, В. Погорілко, О. Фрицький, Л. Малярчук, О. Снідевич, О. Скакун, О. Хотинська-Нор та інші.

Фундаментальні дослідження всіх складових правових гарантій забезпечення виконання судових рішень в Україні наразі відсутні.

Метою статті є визначення правових гарантій забезпечення виконання судового рішення.

Виклад основного матеріалу. Перед визначенням правових гарантій забезпечення виконання судового рішення доцільним є визначення поняття “правові гарантії”.

Відповідно до словника української мови, під “гарантією” розуміються умови, що забезпечують успіх чого-небудь, а у великій українській енциклопедії дається визначення правовим гарантіям як встановленим законом засобам забезпечення використання, дотримання, виконання і застосування норм права [1]. Водночас, в юридичній літературі та на науково-доктринальному рівні відсутнє єдине розуміння терміна “гарантія”.

Проблематиці визначенню поняття “правові гарантії” приділяли увагу вчені П. Рабінович, В. Погорілко, О. Фрицький, О. Скакун та інші. Зокрема вчені визначають юридичні гарантії як засоби, за допомогою яких втілюється, охороняється, а у разі порушення – відновлюється режим законності [2, с. 83]; як надання державою формальної (юридичної) загальнообов’язковості тим умовам, які необхідні для того, щоб кожна людина могла скористатися своїми конституційними правами і свободами [3, с. 208]; як право на захист прав, засоби відновлення порушених прав, засоби відшкодування шкоди, засоби відповідальності, форми захисту прав [4, с. 96]; як систему юридичних засобів і способів охорони і захисту прав людини і громадянина [5, с. 188].

Узагальнюючи думки вчених можна зазначити, що правовими гарантіями є передбачена законодавством загальнообов’язковість тих умов, які необхідні для реалізації особою своїх прав, процедури реалізації захисту прав та свобод, а також юридичної відповідальності винних осіб за порушення таких прав.

Словник української мови наводить наступні визначення поняття “забезпечувати”: постачаючи щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах; створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки.

Враховуючи визначення поняття “забезпечувати” можна зазначити, що в контексті правових гарантій забезпечення виконання судового рішення під “забезпеченням” варто вважати спрямованість та достатність передбачених правових гарантій для досягнення кінцевого результату - виконання судового рішення. В даному аспекті можна зазначити, що правові гарантії забезпечення виконання судових рішень повинні не лише декларувати встановлені правила поведінки учасників на стадії виконання судового рішення, а й передбачати вагомі важелі для неухильного їх дотримання.

Досліджуючи правові гарантії забезпечення виконання судових рішень, є доцільним виокремлення їх наступних складових:

- 1) обов’язок виконання судового рішення, як необхідної умови для відновлення особою її порушених прав та свобод;
- 2) процедура виконання судових рішень задля забезпечення правового виконання судового рішення у встановленому законодавством порядку;
- 3) способи захисту порушених прав позивача (стягувача) задля забезпечення фактичного виконання судового рішення;
- 4) заходи примусу до виконання судового рішення відповідача (боржника) у вигляді настання юридичної відповідальності у встановленому законодавством порядку за невиконання або виконання не в повному обсязі судового рішення.

Щодо правової гарантії – обов’язковості виконання судового рішення.

Обов’язковість виконання судового рішення є фундаментом в побудові правової держави, оскільки обов’язковість виконання судового рішення прямо пов’язана з можливістю держави врегульовувати в правовий спосіб спірні правовідносини. Можливість особою уникати виконання судового рішення, не на користь якої воно ухвалене, знижує довіру до судової гілки влади як інституту держави. Зниження довіри до судової гілки влади негативно впливає на всі сфери взаємовідносин в державі, оскільки можливість не лише отримати судове рішення як процесуальний документ, а досягти його фактичного виконання є правовою гарантією захищеності прав та свобод особи. Відносно цього вчений А. Стародубцев зазначає: “судове рішення - це основа для встановлення законності та демонстрації верховенства права у відносинах, де присутній спір або виникає необхідність визнання певного правового явища з боку держави” [6].

Як зазначає О. Хотинська-Нор, обов’язковість судового рішення означає, що всі особи, на яких воно розповсюджується, зобов’язані дотримуватися приписів, встановлених рішенням, а також, що всі посадові особи та організації повинні сприяти його виконанню [7, с. 37]. Також вчена зазначає, що обов’язковість судового рішення передбачає виконання такого судового рішення особами під страхом примусу, проте примус застосовується не автоматично, а у разі наявності протиправної поведінки суб’єкта, який ухиляється від виконання судового рішення [7, с. 42].

Погоджуючись з позиціями вчених та проаналізувавши законодавство України можна констатувати, що обов’язковість виконання судового рішення в Україні, як складова правових гарантій виконання судових рішень, закріплена Конституцією України (статті 129 та 129¹) та низкою законів України (стаття 13 Закону України від 02.06.2016 № 1402-VIII “Про судоустрій і статус суддів”, стаття 14 Кодексу адміністративного судочинства України, статті 18 Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України). Також про обов’язковість виконання судового рішення неодноразово зазначали у своїх рішеннях Конституційний Суд України (рішення від 15 травня 2019 року № 2-р(П)/2019, рішення від 26 червня 2013 року № 5-рп/2013 та інші), Верховний Суд (постанова 19 травня 2022 року у справі №200/21286/16-а) та Європейський суд з прав людини (рішення від 19 березня 1997 року у справі “Горнсбі проти Греції” (Case of Hornsby v. Greece) та від 28 липня 1999 року у справі “Імобільяре Саффі проти Італії” (Case of Immobiliare Saffi v. Italy)).

Отже, встановлення державою обов’язковості виконання судового рішення особою, яка за законом зобов’язана його виконати, є необхідною умовою для забезпечення відновлення порушених прав і свобод особи та є складовою правових гарантій забезпечення виконання судового рішення

Щодо правової гарантії – наявності належної процедури виконання судового рішення.

Процедура виконання судового рішення є невід’ємною складовою правових гарантій виконання судового рішення, оскільки без наявного чіткого нормативно-правового регулювання даної процедури неможливо забезпечити належне виконання судового рішення та дотримання положень законодавства всіма учасниками судового провадження на стадії виконання судового рішення.

Як зазначає К. Николина, будь-яка процедура вибудовує межі, в яких має діяти суб'єкт. В такому контексті вона виступає з одного боку засобом прогнозування його дій, а з іншого – обмежує прояви свавілля. На переконання вченої, цінність юридичної процедури полягає в забезпеченні досягнення бажаного правового результату, який досягається шляхом подолання наслідків, викликаних людськими помилками і навмисними довільними діями. Простіше кажучи, юридична процедура виступає однією з основних гарантій забезпечення прав людини на всіх етапах від створення до реалізації права [8].

Враховуючи важливість процедури виконання судового рішення як правової гарантії виконання судового рішення, вважаю за доцільне її розглянути в контексті вимог до належної правової процедури.

К. Николина розглядає належну правову процедуру в її широкому розумінні як юридичну процедуру, що відповідає комплексу чітко визначених вимог та принципів, які є обов'язковими для дотримання під час вчинення тих чи інших юридично значимих дій [9, с. 46]. Вчена визначає наступні характерні ознаки юридичної процедури:

- 1) являє собою особливий різновид правовідносин, що мають процедурний характер та визначають особливості юридичної практичної діяльності;
- 2) має цілісний характер, оскільки складається із певної послідовності дій суб'єктів юридичної процедури, в результаті чого досягається певний результат;
- 3) виникає на підставі норм права, тобто має офіційний правовий характер;
- 4) порядок здійснення юридичної процедури регламентується відповідними процедурними нормами права;
- 5) має власну націленість, що полягає у зміні правової дійсності;
- 6) має інтелектуальний та вольовий характер, оскільки залежить від свідомості та волевиявлення суб'єкта юридичної процедури;
- 7) визначає послідовність діяльності суб'єктів юридичної процедури;
- 8) результатом здійснення юридичної процедури є реалізація прав, свобод, законних інтересів суб'єкта права або виконання юридичних обов'язків;
- 9) виявляється у юридичній діяльності;
- 10) являє собою сукупність послідовних актів поведінки, кожний з яких викликає відповідні локальні наслідки, що впливає на зміст та результативність всієї юридичної процедури [9, с. 45].

Погоджуючись в цілому з ознаками юридичної процедури, які наведені вченою, вважаю за доцільне їх доповнення, що однією з ознак юридичної процедури як належної правової процедури, є наявність ефективних способів захисту порушених прав та заходів примусу для забезпечення дотримання встановленого процедурою порядку. Дані ознаки мають забезпечувати мету юридичної процедури – досягнення результату, який передбачений такою процедурою. При цьому під ефективним способом захисту порушених прав особи варто розуміти такий спосіб захисту, який забезпечує поновлення порушеного права.

На підставі наведених вище ознак юридичної процедури можна зазначити, що процедура забезпечення виконання судового рішення має:

- 1) процедурний характер та визначає особливості юридичної практичної діяльності на стадії виконання судового рішення;
- 2) складається із послідовності дій суб'єктів виконання судового рішення, в результаті чого досягається виконання судового рішення;
- 3) має офіційний характер та передбачає законодавче закріплення;
- 4) порядок виконання судового рішення регламентується відповідними процедурними нормами права;
- 5) має власну націленість, що полягає у виконанні судового рішення;
- 6) має інтелектуальний та вольовий характер, оскільки залежить від свідомості та волевиявлення суб'єктів виконання судового рішення;
- 7) визначає послідовність діяльності суб'єктів виконання судового рішення;
- 8) результатом здійснення процедури виконання судового рішення є відновлення порушених прав та свобод особи, за захистом яких особа звернулась до суду;
- 9) виявляється у юридичній діяльності;
- 10) являє собою сукупність послідовних рішень та дій, які мають відповідні локальні наслідки, що впливають на зміст та результативність всієї процедури виконання судового рішення;

11) ефективні способи захисту порушених прав та заходи примусу для дотримання встановленого процедурою порядку.

Право оскаржити рішення, дії чи бездіяльність виконавця та посадових осіб органів державної виконавчої служби щодо виконання судового рішення в адміністративному та судовому порядку передбачене статтею 74 Закону України від 02.06.2016 № 1404-VIII “Про виконавче провадження”.

Адміністративний порядок оскарження передбачає подання скарги до начальника відділу, якому безпосередньо підпорядкований державний виконавець, а у випадку оскарження рішень, дій чи бездіяльності начальника відділу – подання скарги до керівника органу державної виконавчої служби вищого рівня.

Водночас Цивільним процесуальним кодексом України, Господарським процесуальним кодексом України та Кодексом адміністративного судочинства України передбачений судовий контроль за виконанням судового рішення як механізм оскарження до суду рішень, дій та бездіяльності приватного та державного виконавців, посадових осіб органів державної виконавчої служби, а також Кодексом адміністративного судочинства України передбачене право особи щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень на виконання рішення суду. Окрім того, суд може зобов'язати сторону, яка зобов'язана виконати судові рішення, подати звіт про виконання судового рішення та за наслідками розгляду даного звіту або прийняти такий звіт, або вжити відповідні заходи примусу.

Можна зазначити, що судовий контроль за виконанням судового рішення в юридичній процедурі правових гарантій забезпечення виконання судового рішення виконує одночасно і функцію захисту порушених прав позивача, тобто є способом реагування позивачем (стягувачем) на порушення процедури виконання судового рішення, так і функцію примусу відповідача (боржника) до виконання судового рішення.

Під заходом примусу варто розуміти встановлену законодавством юридичну відповідальність особи у передбаченому законодавством порядку, яка є наслідком недотримання особою встановленої законодавством процедури. Заходи примусу застосовуються до особи, яка не виконала судові рішення в добровільному порядку. Заходи примусу до виконання судового рішення мають бути обтяжливими для відповідача (боржника), щоб здійснити відповідний тиск на особу та примусити особу виконати судові рішення. Умовно такі заходи примусу до виконання судового рішення можна поділити на:

1) прямі, які передбачають примусовий захід щодо предмету спору та фактичне примусове виконання судового рішення (вилучення в боржника і передача стягувачу предметів зазначених у судовому рішенні, звільнення нерухомого майна);

2) непрямі, які застосовуються до самого боржника та сприяють виконанню судового рішення боржником (арешт майна, накладення штрафу, притягнення до кримінальної відповідальності та інші).

Судовий контроль за виконанням судового рішення передбачає примус особи до виконання судового рішення шляхом накладення штрафу за результатами розгляду звіту про виконання судового рішення, а також винесенням окремої ухвали.

Водночас заходи примусу в розрізі юридичної відповідальності мають виконувати також превентивну функцію, а саме - недопущення порушення встановленого процедурою порядку.

Висновки. Отже, правові гарантії забезпечення виконання судового рішення є елементом принципу верховенства права та існування правової держави. Складовими правових гарантій забезпечення виконання судових рішень є:

1) обов'язок виконання судового рішення, як необхідної умови для відновлення особою її порушених прав та свобод;

2) процедура виконання судових рішень задля забезпечення правового виконання судового рішення у встановленому законодавством порядку;

3) способи захисту порушених прав позивача (стягувача) задля забезпечення фактичного виконання судового рішення;

4) заходи примусу до виконання судового рішення відповідача (боржника) у вигляді настання юридичної відповідальності у встановленому законодавством порядку за невиконання або виконання не в повному обсязі судового рішення.

Підсумовуючи можна зазначити, що правові гарантії забезпечення виконання судового рішення – це встановлений державою обов'язок виконання судового рішення, яке набрало законної

сили, особою не на користь якої ухвалене таке судове рішення, у визначеній законодавством процедурі із способами захисту порушених прав позивача (стягувача) та заходами примусу до виконання судового рішення відповідача (боржника).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр з напрямку “Юридичні науки”, URL: https://ev.vue.gov.ua/wp-content/uploads/2018/02/Law_full.pdf.
2. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: *навчальний посібник*. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с
3. Погорілко В.Ф. Конституційне право України: *Навч. видання*. Київ. Наукова думка, 2003. С. 733.
4. Заворотченко Т.М. Гарантії реалізації конституційних політичних прав і свобод людини й громадянина в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 95–99.
5. Скаун О.Ф. Теорія держави і права: *підручник* / пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
6. Стародубцев А.А. Щодо виконання судових рішень адміністративних судів. УДК 347. 454. Сучасні проблеми адміністративного права та процесу : тези С89 доп. учасників Всеукр. наук.-практ. конф. м. Харків, 3 черв. 2017 р. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, каф. адмін. права і процесу ф-ту № 3. Харків, 2 17. 295 с. С. 52–54.
7. Хотинська-Нор О.З. Обов’язковість судових рішень як конституційна засада судочинства України [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 – Судоустрій; прокуратура та адвокатура / О.З. Хотинська; наук. керівник О.С. Захарова; Акад. адвокатури України. Київ, 2006. 195 с.
8. Николина К.В. Легітимність та належна юридична процедура: аналіз співвідношення, URL: <http://baltijarpublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/71/1803/3881-1>.
9. Николина К. Належна юридична процедура: теоретичні аспекти визначення / К. Николина. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. Вип. 94. С. 44–46. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2012_94_13.